

بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی (اینترنت و ماهواره) بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهرکرد

محمد گنجی^۱

محسن نیازی^۲

علیرضا ملک‌پور شهرکی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۱۳

چکیده

در حالی که اغلب ازدواج‌ها با عشق شروع می‌شود و زوجین قصد دارند به یکدیگر احترام بگذارند، در طول زمان، مسائلی پدید می‌آید که جدایی زوجین را در پی دارد یا زندگی مشترک، بدون احساس و عاطفه ادامه می‌یابد. با توجه به تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی عصر مدرن بر وقوع چنین پدیده‌ای، پژوهش حاضر به بررسی نقش اعتیاد به آن فناوری‌ها (اینترنت و ماهواره) بر از هم گسیختگی خانوادگی (طلاق قانونی و عاطفی) شهروندان شهرکرد می‌پردازد. مطالعه حاضر از نوع پیمایشی است و رویایی مفاهیم موجود در پرسشنامه، از طریق ضریب آلفای کرونباخ تأیید شده است. جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی خانواده‌های ساکن در شهرکرد در سال ۱۳۹۲ است که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران، ۲۳۶ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شده‌اند. به‌منظور تبیین رابطه اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی با از هم گسیختگی خانوادگی، علاوه بر اثرگذاری مستقیم، از متغیرهای واسطه (تأثیرهای غیر مستقیم) نیز استفاده شده است. به این معنا که ابتدا تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر هریک از متغیرهای واسطه و سپس تأثیر هریک از متغیرهای واسطه بر از هم گسیختگی خانوادگی سنجیده شده است. نتایج نشان می‌دهد که بین اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از چارچوب خانواده، گرایش به غرب، تضعیف ارزش‌ها و کاهش دینداری، افزایش احساس بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی در جامعه، رابطه مستقیم وجود دارد. از سوی دیگر، تأثیر هریک از متغیرهای فوق، بر از هم گسیختگی خانوادگی نیز مستقیم و معنادار است و این بدان معناست که با افزایش هریک از متغیرهای واسطه فوق، بر میزان از هم گسیختگی خانوادگی افزوده می‌شود. همچنین در رگرسیون چندمتغیره به روش گام‌به‌گام، تأثیر استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی و نیز تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از چارچوب خانواده بر از هم گسیختگی خانوادگی معنادار است و این دو متغیر، حدود ۶۸ درصد از تغییرهای مسئله از هم گسیختگی خانوادگی را تبیین می‌کنند ($R^2=0/683$).

واژه‌های کلیدی: از هم گسیختگی خانوادگی، اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی، اعتیاد اینترنتی و ماهواره‌ای، طلاق عاطفی، طلاق قانونی.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه کاشان (نویسنده مسئول)، m.ganji@kashanu.ac.ir

۲. استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه کاشان، nezam@kashanu.ac.ir

۳. کارشناس ارشد مطالعات فرهنگی دانشگاه کاشان، alireza152365@yahoo.com

مقدمه

خانواده اولین نهاد جامعه‌پذیری و کهن‌ترین هسته طبیعی است که ازدواج مبنای شکل‌گیری آن است و از هم‌گسیختگی خانوادگی^۱ سبب اضمحلال آن می‌شود. از هم‌گسیختگی ممکن است صورت آشکار و رسمی (طلاق قانونی) به خود گیرد که طی آن، خانواده فرومی‌پاشد و ممکن است صور پنهان (طلاق عاطفی) پیدا کند که در نتیجه آن، صرفاً ساختار بیرونی خانواده حفظ شده است، ولی از درون تهی است. در این حالت، زوجین بنا به ضرورت و اجبار با یکدیگر زندگی می‌کنند و روابط عاطفی سازنده و مناسبی با یکدیگر ندارند. طلاق عاطفی به‌عنوان مقدمه طلاق قانونی، زوایای پنهان و مستتری دارد که بررسی آن، نیازمند مطالعه فراوان و دقیق است. رشد کمی و کیفی این پدیده در جامعه ایرانی به یکی از مسائل اجتماعی جدی تبدیل شده است؛ به‌طوری‌که امروزه دیگر واژه طلاق، قبح گذشته را ندارد و افراد آن را به‌عنوان یک انتخاب فردی در نظر می‌گیرند. در هیچ زمانی مانند عصر حاضر، جامعه دچار خطر انحلال و آثار سوء ناشی از آن نبوده است. آمار روبه‌گسترش طلاق که مرکز آمار ایران منتشر می‌کند، حاکی از رشد دوبرابری میزان طلاق طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ بوده است (نعیمی، ۱۳۹۰: ۱۱۹-۲۱۱).

در گذشته، نهاد خانواده تنها کارگزار جامعه‌پذیری افراد محسوب می‌شد، اما با رشد فناوری، شاهد پیدایش رقبای جدید در کنار خانواده، نظیر رسانه‌های ارتباط جمعی و فناوری‌های ارتباطی نوین از جمله اینترنت و ماهواره هستیم که در امر جامعه‌پذیرکردن افراد سهیم‌اند. اینترنت و ماهواره، یکی از پرمخاطب‌ترین رسانه‌ها در سراسر دنیا هستند که امروزه نقش مهمی در رشد شخصیت افراد بازی می‌کنند. اغلب صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزه ارتباط جمعی به این اجماع رسیده‌اند که بشر در حال ورود به دوره جدیدی از تاریخ رسانه‌هاست. در این میان، بعضی از صاحب‌نظران حوزه رسانه مانند بروتچی، منون و ملودی^۲ بر این باورند که در این دوره، جامعه جدیدی در حال شکل‌گیری است که از ویژگی‌های عمده آن، حاکمیت فناوری‌های نوین (اینترنت و ماهواره) است که در اصطلاح، جامعه اطلاعاتی^۳ نیز نامیده می‌شود (علیخواه، ۱۳۸۷).

1. Family disorganization
2. Brvtchy&Menon& Melody
3. Information Society

بنابراین، تاریخ پیشرفت‌های بشر در طول سه عصر کشاورزی، صنعت و اطلاعات یا به تعبیری، انقلاب الکترونیک نشان می‌دهد تغییرهای اساسی در جوامع ایجاد شده است. همان‌گونه که انقلاب صنعتی سبب ویرانی ساختارهای نظام کشاورزی شد، انقلاب الکترونیک هم ساختارهای نظام صنعتی را متلاشی کرد و بحران جهان کنونی نیز ناشی از انتقال این تنش است (تافلر، ۱۳۷۹: ۶). هدف از به‌وجود آمدن این عنصر، رفع نیازهای اطلاعاتی بشر بوده است. به کمک رایانه و اینترنت، همراه با بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های تار عنکبوتی جهانی، این نیاز تا حدودی مرتفع شده است و در آینده تأثیر آن با انتقال فضای یک‌بعدی (متن، پست الکترونیکی و اتاق‌های گفت‌وگو) به دوبعدی (فیلم، تصویر و آدمک‌های شبیه‌سازی‌شده) که مشخصه این عصر است، بیشتر نمایان خواهد شد. اگرچه عمر این عنصر کوتاه است و از چند دهه تجاوز نمی‌کند، واقعیت این است که هیچ اختراع و آفرینش دیگری، از همان آغاز زاده‌شدن، چنین دگرگونی سترگی را پدید نیاورده است (همان: ۱۹).

متأثر از اختراعات‌های پرشتاب و رسانه‌های متعدد، مسائلی چون تغییر نقش‌های زنان و مردان، کاهش تعداد فرزندان، شکاف نسل‌ها، گسترش ناسازگاری‌ها و خشونت‌های خانوادگی، مسائل جسمی، روحی و درنهایت، طلاق و نیز بعضی جرائم اجتماعی، همواره ذهن اندیشمندان را به خود مشغول کرده است. امروزه کارکردهای رسانه‌های جمعی به تدریج جای ارتباط چهره به چهره را گرفته و موجب شده است فضای انفرادی، به جای فضای جمعی و عاطفی در خانواده حاکم شود؛ به طوری که گسترش تکنیکی رسانه‌های شنیداری و رایانه‌ای، ارتباطی مستقیم را با فردگرایی و دوری از فضای روانی و عاطفی خانواده نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، این ابزارها، به تدریج فضای روانی و محیطی گفت‌وگو را خدشه‌دار می‌کنند و اعضای خانواده را به جای همگرایی، به واگرایی سوق می‌دهند؛ تا جایی که هر عضو خانواده، صرفاً در یک فضای فیزیکی مشترک زندگی می‌کند و کاهش تعامل‌ها، اهداف آن‌ها را نیز نسبت به هم، واگراتر می‌کند. در نتیجه، افراد خانواده به جای ارتباط با یکدیگر که به تقویت پیوندهای عاطفی و انسجام اعضای خانواده منجر می‌شود، با ابزارهای الکترونیکی ارتباط برقرار می‌کنند؛ ارتباطی که بار عاطفی، احساسی و هیجانی ندارد. به تعبیر فوکویاما به دلیل محدودیت اخلاق و کیفیت زندگی امروزی، به تدریج شاهد یک فروپاشی بزرگ خواهیم بود و این فروپاشی، بیشتر در زمینه خانواده‌ها اتفاق خواهد افتاد.

از سوی دیگر یکی از مهم‌ترین گام‌های بشر در توسعه ارتباطات در سال ۱۸۶۰، پس از دستیابی بشر به فضا برداشته شد و با فرستادن «ماهواره» تسهیلات گسترده‌ای در جهت ارتباطات به وجود آمد. پیرو این تحول بزرگ، شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی گسترش یافتند و امروز شاهد هزاران شبکه رادیویی، تلویزیونی، ماهواره‌ای و اینترنتی هستیم. ژان کازنو^۱ با طرح مفهوم «توده‌سازی»^۲ معتقد است «با ورود وسایل ارتباط جمعی به جامعه، خرده‌فرهنگ‌ها و فرهنگ‌های خاص و مجزا ناپدید می‌شوند و به‌نوعی تمامی ساکنان یک جامعه تشابه می‌پذیرند و در سبک زندگی، علایق و خواسته‌ها الگوهای مشابهی که وسایل ارتباط جمعی به آنان می‌دهند، می‌یابند (ساروخانی، ۱۳۸۶: ۸۸-۸۹).

مسئله اساسی پژوهش حاضر این است که به‌نظر می‌رسد در جامعه ایران، گرایش به رسانه‌های نوین ارتباطی و استفاده از آن، چنان رایج شده است که بیشتر اعضای خانواده، بخش زیادی از وقت خود را با اینترنت و ماهواره سپری می‌کنند. چه‌بسا ساعت‌ها مادر یا فرزند در منزل حضور فیزیکی دارند، اما فرد رو به نمایشگر رایانه یا تلویزیون و پشت به اعضای خانواده است. این موضوع، علاوه بر کاهش تعامل افراد خانواده، احساس مسئولیت و دلبستگی بین اعضای یک خانواده را نیز کم‌رنگ می‌کند. درحالی‌که باهم‌بودن و حضور افراد در کنار یکدیگر، موجب همبستگی و پیوستگی یک خانواده می‌شود. از این رو، وقتی فردی به اینترنت و ماهواره وابسته شد، فرصت تعامل با دیگران را از دست می‌دهد و زمینه برای بروز عوارض و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی چون اعتیاد اینترنتی و ماهواره‌ای، خشونت خانوادگی، ایجاد روابط ناسالم و... مهیا می‌شود؛ بنابراین، به‌نظر می‌رسد یکی از وظایف صاحب‌نظران حوزه‌هایی چون جامعه‌شناسی و علوم تربیتی، یافتن راه‌هایی برای بازسازی یا قوام‌بخشیدن به خانواده است؛ چراکه خانواده نقش مهمی در انتقال بخش عمده‌ای از ارزش‌ها و هنجارها به فرزندان و نسل‌های بعدی دارد. با توجه به مباحث فوق و نیز گسترش روزافزون اینترنت و برنامه‌های ماهواره‌ای در خانواده‌ها و افزایش بسیار مخاطبان آن، مطالعه رابطه فناوری‌های نوین ارتباطی در از هم‌گسیختگی خانواده و به‌ویژه پدیده طلاق عاطفی و نیز شناسایی عوامل واسط بر دو متغیر اصلی مورد مطالعه ضرورت می‌یابد. با توجه به اینکه رشد روزافزون فناوری و وسایل ارتباطی نوین مانند اینترنت و ماهواره در استان چهارمحال و بختیاری و شهرکرد، کمک شایانی به تحقق

1. JanKaznv

2. Mass optimization

اهداف علمی و توسعه برنامه سوم و چهارم توسعه به‌ویژه برای جوانان و خانواده‌های آنها کرده است، همواره این سؤال برای محققان امر تداعی می‌شود که با وجود خدمات ارزنده این وسایل ارتباطی نوین، رابطه آنها با از هم‌گسیختگی خانوادگی چگونه است؟ و در صورتی که رابطه بین دو متغیر معنادار است، اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی در جامعه آماری مورد نظر، از چه راه‌هایی یا چه متغیرهای واسطی بر از هم‌گسیختگی خانوادگی مؤثر است؟

پیشینه تجربی پژوهش

درباره تأثیر فناوری‌های نوین (ماهواره و اینترنت) بر وضعیت خانواده و رفتارهای اجتماعی شهروندان، پژوهش‌هایی در خارج و داخل کشور انجام شده است که بعضی از آنها به شرح زیر است:

بر اساس نتایج پژوهش رابرت کراوت^۱، استفاده بیشتر از اینترنت، با پیامد کاهش ارتباط‌های خانوادگی همراه بوده است. همچنین گزارش شده است افرادی که از اینترنت بیشتر استفاده کرده‌اند، تنهایی آنها افزایش بیشتری یافته است (اسلوین، ۱۳۸۰: ۱۵۲). زی‌هو و جانانان جی^۲ (۲۰۰۱) نیز نشان داده‌اند که استفاده‌کنندگان از اینترنت، ارتباط کمتری با اعضای خانواده و گرایش کمتری به انجام فعالیت‌هایی غیر از استفاده از این وسایل دارند. در زمینه تأثیر فردی و خانوادگی استفاده از اینترنت، کریستوفر^۳ و همکارانش (۲۰۰۰) نیز در پژوهشی با عنوان «نقش استفاده از اینترنت در افسردگی و انزوای اجتماعی نوجوانان» نشان دادند کسانی که از اینترنت و ماهواره استفاده بیشتری می‌کنند، از نظر روابط اجتماعی و خانوادگی نسبت به دیگران در سطح پایین‌تری قرار دارند (شجاعی، ۱۳۸۷: ۹۳).

نورمن نای^۴ معتقد است که هر قدر میزان استفاده از اینترنت افزایش یابد، افراد زمان کمتری را با دوستان و فامیل می‌گذرانند. همچنین گوستاومش^۵ (۲۰۰۲) در پژوهشی نشان داد که ارتباط اینترنتی و میزان استفاده از این فناوری، به‌صورت منفی با ادراک نوجوانان از کیفیت ارتباط با فامیل رابطه دارد. یافته‌ها نشان می‌دهند که نوجوانانی که معمولاً از اینترنت استفاده می‌کنند، با والدین خود دچار مشکل هستند و این مسئله بر کیفیت ارتباط آنها اثر می‌گذارد. در تأیید نتایج

1 . Robert Kravt
2 . Jonathan J. Xie and Hu
3. Christopher
4 . Norman Nye
5. Gustavmesh

قبلی، روچلین و شنک^۱ (۱۹۹۸) نیز استدلال کرده‌اند که اینترنت، شبکه‌های اجتماعی را قیچی می‌کند و افراد را از خانواده‌های خود و دوستان آن‌ها جدا می‌سازد و اگر آن‌ها را به صورت معتادان اینترنتی درنیآورد، حداقل گوشه‌گیر می‌کند (دیزارد^۲، ۱۹۷۷ و فیکشن^۳، ۱۹۹۲ به نقل از هاوارد^۴ و همکاران).

همچنین در یک مطالعه طولی خریداران که برای ارتباطات و اطلاعات از اینترنت استفاده می‌کردند، نتایج نشان داد که استفاده از اینترنت برای ارتباط با دوستان، خویشاوندان، مشغولیت‌های اجتماعی و نیز سلامت روانی، برای برون‌گراها و کسانی که حمایت اجتماعی بیشتری داشته‌اند، تجربه مثبت و برای درون‌گراها و کسانی که از حمایت کمتری برخوردار بودند، تجربه منفی در پی داشته است. درنهایت، آنگ^۵ در سال ۱۹۸۵ درباره زنان هوادار سریال ماهواره‌ای و تلویزیونی دالاس (نوعی نمایش خانوادگی پرزرق و برق و خاص) تحقیق کرده و نشان داده است که زنان، ساعت‌های زیادی از وقت خود را به این برنامه‌ها می‌گذرانند و جذب آن‌ها می‌شوند؛ تا جایی که از ارتباطات اجتماعی خود با دیگران می‌کاهند و روابط خود با اعضای خانواده را به حداقل می‌رسانند (مک‌کوئیل^۶، ۱۳۸۰: ۱۴۴).

علی‌رغم اهمیت نقش اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی در از هم‌گسیختگی خانواده، تاکنون پژوهش مستقلی در ایران انجام نشده است. هرچند پژوهش‌های متعددی در زمینه آثار اینترنت و نیز ماهواره، بر متغیرهایی چون انزوای اجتماعی، هویت و ارزش‌های اجتماعی صورت گرفته است که در زیر به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود.

یافته‌های پژوهش محمدجواد چیت‌ساز (۱۳۸۵) با عنوان «جامعه ایرانی، هویت دینی و چالش‌های آن» نشان می‌دهد عواملی مانند رسانه‌های جمعی (فیلم، ماهواره و اینترنت) از جمله عواملی هستند که تأثیر منفی بر هویت دینی دارند. ربانی در پژوهشی دیگر نشان داده است کسانی که بر اثر استفاده از اینترنت و ماهواره، ارتباط ذهنی و عاطفی با غرب دارند، در مقایسه با دیگران، گرایش ضعیف‌تری به هویت ملی^۷ دارند (ربانی، ۱۳۸۱: ۱۸۱).

1. RvchlynandSchenk
2. Dyward
3. Fiction
4. Howard
5. Ang
6. Mac Kvyyl
7. National identity

صفری شالی، پژوهشی با عنوان «نقش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر ساختار خانواده» انجام داده و نشان داده است که در مجموع، ساختار خانواده‌هایی که از شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده نمی‌کنند (با میانگین نمره ۱۲۹/۴۶)، در مقایسه با خانواده‌هایی که از این شبکه‌ها استفاده می‌کنند (با میانگین نمره ۱۲۱/۴۳) استحکام بیشتری دارند. همچنین نتایج نشان داده‌اند، با افزایش میزان استفاده از این شبکه‌ها، ساختار خانواده کمی شکننده‌تر می‌شود. البته با کنترل متغیرهای تعدیلگر مشخص شد، در صورتی‌که خانواده‌های ایرانی، همسان همسری، سبک زندگی متناسب با فرهنگ خودی، دینداری و تفکر تقسیم کار دموکراتیک در خانواده داشته باشند، میزان تأثیر منفی شبکه‌های ماهواره‌ای کاهش می‌یابد (صفری شالی، ۱۳۹۰).

رضایی و کلانتری پژوهشی با عنوان «خوانش مخاطبان سریال‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌وان» انجام داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که تماشای این سریال‌ها، نوعی اشتیاق مفرط را پدید آورده است. همذات‌پنداری، عامل قدرتمندی در تماشای این سریال‌هاست و وضعیت واقعی زندگی تماشاگر با متن تصویری، موضوع مجادله تماشاگران است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد کسانی که به‌نحوی این سریال‌های ماهواره‌ای را می‌بینند، در روابط خانوادگی، دچار مشکل‌های بیشتری نسبت به کسانی هستند که این برنامه‌ها را نمی‌بینند (رضایی و کلانتری، ۱۳۹۰: ۲۴-۲۵).

محمدپور پژوهش «تأثیر ماهواره بر هویت فرهنگی در کردستان» را انجام داده و به این نتیجه دست یافته است که افرادی که زمان بیشتری را صرف تماشای ماهواره کرده‌اند، نمره کمتری از سازه هویت فرهنگی و محلی دریافت کرده‌اند. در پژوهش‌های توکلی نیک (۱۳۸۰) و رحیمی (۱۳۸۰) نیز دانش‌آموزان، جذاب‌بودن فرهنگ غرب و تبلیغات بیش از حد آن را از عوامل اصلی گرایش به فرهنگ غرب قلمداد کرده‌اند. همچنین پژوهش رضایی و همکاران با هدف شناخت مقایسه‌ای جایگاه تلویزیون ایران و کشورهای بیگانه در پرکردن اوقات فراغت جوانان، به این نتیجه رسیده‌اند که کسانی که از ماهواره استفاده می‌کنند یا در معرض فیلم‌های تلویزیونی با فرهنگ غربی قرار دارند، گرایش بیشتری به فرهنگ غیر بومی می‌یابند (خوشفر، ۱۳۸۷: ۸۰).

از مرور این پژوهش‌ها می‌توان نتیجه گرفت که درباره تأثیر فناوری‌های نوین (اینترنت و ماهواره) به مواردی چون اعتیاد اینترنتی، انزوای اجتماعی، درونگرایی، برقرارنکردن رابطه صحیح در تعامل‌های اجتماعی، کاهش ارتباط‌های خانوادگی، کمرنگ‌شدن هویت ملی و دینی،

جذب در فرهنگ بیگانه، کاهش فعالیت‌های مشارکتی و... اشاره شده است. با وجود این، اگرچه بعضی از پژوهش‌ها به نقش مثبت فناوری‌های نوین نیز اشاره کرده‌اند، بیشتر محققان به‌ویژه در ایران با نظری منفی به فناوری نگاه کرده‌اند و به‌عبارتی نوعی آسیب‌شناسی از این فناوری‌ها را ارائه می‌دهند.

مبانی نظری پژوهش

فناوری‌های نوین ارتباطی، با بسط و گسترش بزرگراه‌های اطلاعاتی^۱ و استفاده از امکانات ماهواره‌ای و کامپیوتری در جهان، تأثیرهای شایان توجهی بر رفتارهای فردی و جمعی انسان‌ها گذاشته است که این آثار را می‌توان در بخش‌های اجتماعی، اقتصادی، روان‌شناسی و... بررسی کرد. این تأثیرها به قدری برجسته و پررنگ است که توجه بسیاری از متفکران و اندیشمندان را به خود معطوف ساخته است که نظریات متنوع، متعدد و گاه متناقضی را در این راستا ارائه کرده‌اند.

ابتدا توضیحی مختصر درباره بعضی از مفاهیم به‌کاررفته در پژوهش ضروری است. از جمله مفاهیم کلیدی تحقیق، مفهوم فناوری‌های ارتباطی نوین است که عبارت است از فناوری‌هایی که فرد را در ضبط و ذخیره‌سازی، پردازش، بازیابی، انتقال و دریافت اطلاعات یاری می‌دهد. اینترنت یکی دیگر از مفاهیم کلیدی این تحقیق است که انقلاب مهمی در ارتباطات پدید آورده است. فضای مجازی، یک شبکه گسترده جهانی است که در آن، شبکه‌های گسترده رایانه‌ای در انواع مختلف (سخت‌افزار و نرم‌افزار) و با قراردادهای ارتباطی خاصی به یکدیگر وصل می‌شوند. ماهواره یکی دیگر از مفاهیم مهم این تحقیق، ابزارهایی را شامل می‌شود که سیگنال‌ها را از نقاطی دریافت کنند و به نقاط مختلف دیگری بفرستند. طلاق قانونی و عاطفی، از دیگر مفاهیم مهم این پژوهش است. طلاق از نظر لغوی به معنای رهاشدن است و در اصطلاح، عبارت است از پایان‌دادن به زناشویی. اغلب طلاق را راه حل رایج در ناسازگاری زن و شوهر، فروریختن ساختار زندگی خانوادگی، قطع پیوند زناشویی و اختلال ارتباط والدین با فرزندان تعریف کرده‌اند. در طلاق عاطفی، همسران زیر یک سقف زندگی می‌کنند؛ درحالی‌که ارتباط بین آن‌ها کاملاً قطع شده است یا بدون میل و رضایت است (محمدی، ۱۳۸۵: ۱۱۱).

1. Information highways

هم‌گسیختگی خانوادگی نیز که به‌نوعی، جدایی و انفصال بین اعضای خانواده است، در لغت به معنای گشودن گره و رهاکردن است و در فقه اسلامی عبارت است از زائل کردن قید ازدواج. اگرچه ساروخانی معتقد است خانواده‌ای را از هم‌گسیخته می‌گویند که در نتیجه فوت یا طلاق یکی از دو طرف ازدواج به‌وجود می‌آید (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۱۴۴)، اما این مفهوم در پژوهش حاضر، بار معنایی وسیع‌تری دارد که علاوه بر طلاق قانونی، طلاق عاطفی را نیز دربرمی‌گیرد.

نقش دوگانه رسانه‌ها تا دهه اخیر، از طرف بسیاری از منتقدان اجتماعی محل مناقشه جدی بوده است. آدورنو و هورکهایمر، این وضعیت را با عنوان صنعت فرهنگ یاد کرده‌اند. از نظر آن‌ها، رسانه‌های جمعی که در اختیار سرمایه‌داری هستند، امکان یکسان‌سازی فرهنگی و اجتماعی را یافته‌اند و به نقش‌آفرینی اندک انسانی کمک کرده‌اند (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۷۱). آنان معتقدند در موقعیت کنونی، وسایل ارتباط جمعی کارکرد و رسالتشان را به‌عنوان نهادهای آموزش‌دهنده و آگاهی‌بخش رها کرده‌اند و به درج، نشر و پخش مطالبی با محتوای سرگرم‌کننده، هیجان‌انگیز و تخیل‌کننده اذهان می‌پردازند که ارمغان آن، از خودبیگانگی و بحران هویت برای انسان است (رشیدپور، ۱۳۴۸). هابرماس نیز به ظهور فناوری‌های ماهواره‌ای و اطلاعات دیجیتالی و تأثیر آن در فرایند جهانی‌شدن تأکید کرده است و معتقد است که «فرهنگ کالایی‌شده آمریکایی، نه‌تنها خود را به سرزمین‌های دور تحمیل می‌کند، بلکه حتی در غرب نیز معنادارترین تفاوت‌ها را کم‌رنگ و ریشه‌دارترین سنت‌های محلی را سست‌بنیان کرده است» (هابرماس، ۱۳۸۴: ۱۰۲). به اعتقاد این صاحب‌نظران، امروزه فرهنگ محصول تقاضاها و خواسته‌های اصیل نیست؛ بلکه حاصل خواسته‌های کاذب و غیر واقعی است (نوذری، ۱۳۸۴: ۳۱۰).

هربرت مارکوزه نیز در این میان، از دو مفهوم «انسان تک‌ساختی»^۱ و «فرهنگ بسته‌بندی شده»^۲ یاد می‌کند. منظور مارکوزه از مفهوم انسان تک‌ساختی این است که خلاقیت انسان، با دستگاه‌های ارتباط جمعی، صنایع سرگرم‌کننده و همچنین آموزش و پرورش از میان رفته است. از نظر او، انسان‌ها متأثر از پیام‌های تبلیغاتی، نیازهای واقعی خود را نمی‌شناسند و سعی در ارضای خواسته‌های کاذبی دارند که رسانه‌ها در آن‌ها به‌وجود آورده‌اند. وی معتقد است پیشرفت فناوری در جامعه، به جای اینکه به آزادی و تسلط انسان بر طبیعت منجر شود، به عاملی در

1. One man made
2. Culture Package

بهره‌کشی بیشتر انسان‌ها تبدیل شده است. از نظر او، انسان دارای یک بعد ماشینی شده و دیگر ابعاد شخصیت او از بین رفته است. اخلاق، زبان، فرهنگ، هنر و عواطف، همه از حاکمیت فناوری تأثیر پذیرفته‌اند و در نتیجه، تفکر تک‌ساحتی در جامعه ایجاد شده است؛ حقوق و آزادی‌های فردی از مفهوم سنتی گذشته دوری جسته و جای خود را به فرهنگ مادی سپرده است (مارکوزه، ۱۳۵۹).

رابرتسون نیز با تأکید بر چالش‌های عصر مدرن معتقد است در عصر کنونی با ظهور فناوری‌های ارتباطات، مخاطبان جهانی رسانه‌ها و نسل‌های کنونی، در معرض انتشار و نمایش پیام‌های متنوع رسانه‌ای قرار دارند و پیام‌هایی را دریافت می‌کنند که سنت‌ها و الگوهای فرهنگی و اجتماعی و نسلی جوامع و همچنین روابط نسلی آن‌ها در خانواده را دچار چالش و دگرگونی می‌کند. در این ارتباط، تحول، تغییر و سرعت گسترش و تبلیغ آن با تغییر در ارتباطات و اطلاعات، هویت‌ها را به شدت لرزان کرده و تغییر داده است (قبادی، ۱۳۸۳: ۳۵۹-۳۶۰). دیوید رابرتسون نیز بحران هویت را از ویژگی‌های دوران ظهور وسایل ارتباط جمعی می‌داند و معتقد است این دوره در تاریخ انسان با عنوان دوره‌ای ثبت خواهد شد که در آن، رسانه‌ها و گردانندگان آن‌ها الگوهای حیات اجتماعی را می‌سازند (رابرتسون، ۱۳۸۳: ۱۳۱). مک‌گایر ورود ابزارهای رسانه‌ای را به ورود بیگانگان تعبیر کرده است و معتقد است به‌طور متوسط شش روز در هفته، بیگانه‌ای در خانه شما حضور دارد. بیگانه‌ای که آزادانه به همه جای خانه سر می‌زند و بر آن تأثیر می‌گذارد. این بیگانه وظیفه ساده‌ای دارد و آن، محدود کردن توانایی اعضای خانواده در تشخیص رؤیا از واقعیت است. ما هم به او اجازه می‌دهیم که در هر ساعتی وارد خانه‌مان شود.

برای ارزیابی تأثیر نیروهای ساختی در بهره‌مندی از اینترنت و گفت‌وگوهای اینترنتی، استفاده از ماهواره و نیز تأثیری که این‌گونه ارتباطات به‌نوبه خود بر این روابط برجای می‌گذارد، از مفهوم‌سازی عادت و میدان بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی نیز می‌توان استفاده کرد. برای بوردیو «عادت» شیوه‌های عمل و زیستی است که فاعلان اجتماعی در جریان اجتماعی شدن کسب می‌کنند و از طریق تجربه عملی می‌آموزند. مفهوم‌سازی بوردیو از عادت و میدان را می‌توان در تحلیل فرهنگی و ساختاری از تأثیرهای ارتباطات اینترنتی و ماهواره‌ای به‌کار برد. ارتباطات مجازی، زمینه شکل‌گیری عادت‌های جدیدی را فراهم می‌کند که خود به کنش و انتخاب‌های متفاوتی منتهی می‌شود. ظهور عادت‌های جدید، شرایط و عادت‌های قبلی را به

چالش می‌کشاند و در نتیجه آن، جابه‌جایی‌هایی صورت می‌گیرد. بدین ترتیب، نوع استفاده از این فناوری‌های ارتباطی و نوع عادات انسان‌ها در مواجهه با این فناوری‌ها، خود مشخص‌کننده نوع روابط در سطح جامعه، به‌ویژه در خانواده است. هر جامعه‌ای دارای الگوی کنش و عادت‌های خاصی است که با توجه به فرهنگ بومی و سنتی خود آن‌ها را انجام می‌دهد، اما جوامع در ارتباط با یکدیگر هستند و امکان اشاعه فرهنگ‌ها و میدان‌های مختلف در آن‌ها وجود دارد؛ بنابراین، احتمال ایجاد فرهنگی متفاوت با فرهنگ بومی و سنتی در این زمینه هست که این خود به ایجاد معضله‌های جدید در نهاد خانواده منجر می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۶: ۴۵۲).

اندیشه‌های گافمن نیز در بررسی ارتباط‌های بین‌فردی، از جانب محققان علوم رفتاری مورد توجه بوده است. با الهام از آرای گافمن می‌توان استدلال کرد که اینترنت و ماهواره، چارچوب‌های تعاملی جدیدی را در برقراری ارتباط‌های بین فردی مهیا ساخته است که علی‌رغم محدودیت‌های ذاتی خود، فرصت‌های جدیدی را نیز برای نمایش شخصیت در اختیار کاربران قرار می‌دهد. گافمن در کتاب استیگما^۱ به توصیف تکنیک‌ها و امکاناتی می‌پردازد که افراد از آن، برای ارائه تصویری مطلوب و قابل پذیرش از خود استفاده می‌کنند. ماهیت غیر رودرروی ارتباط‌های الکترونیکی اینترنتی همچنین انگیزه بیشتری را برای کاربران آن در بازی با هویت، رفتارهای آزمایشی و ارائه تصویری غیر واقعی فراهم می‌سازد که ریسک «شرمندگی» در آن کمتر است (ذکایی، ۱۳۸۳: ۲۲).

در بین نظریه‌های مربوط به دیدگاه نوسازی و گرایش به غرب و تجددگرایی نیز می‌توان به دو نظریه «نیل اسملسر»^۲ و «آیزنشتاد»^۳ اشاره کرد. اسملسر معتقد است در یک جامعه پیشرفته، تمایزهای ساختی یا تفکیک کارکردی عناصر ساختی، به‌طور کامل صورت گرفته است؛ درحالی‌که جوامع غیر پیشرفته و درحال توسعه، چنین تفکیکی ندارند (ازکیا، ۱۳۷۷: ۲۶). در میان این جوامع، شاهد تغییرهایی غیر همزمان و ناهماهنگ، به همراه نوعی تأخر و تقدم در قلمروهای سیاسی، دینی، خانواده و نظام اجتماعی و طبقاتی هستیم. آیزنشتاد معتقد است کشورهای پیشرفته، از عناصر انعطاف‌پذیری برای پذیرش تحول برخوردار بوده‌اند و هستند، اما سایر کشورها این ویژگی را ندارند (ازکیا، ۱۳۷۷: ۱۹۷). براساس نظر آیزنشتاد، معمولاً خانواده

1. Stigma
2. Smelser
3. Ayznshtad

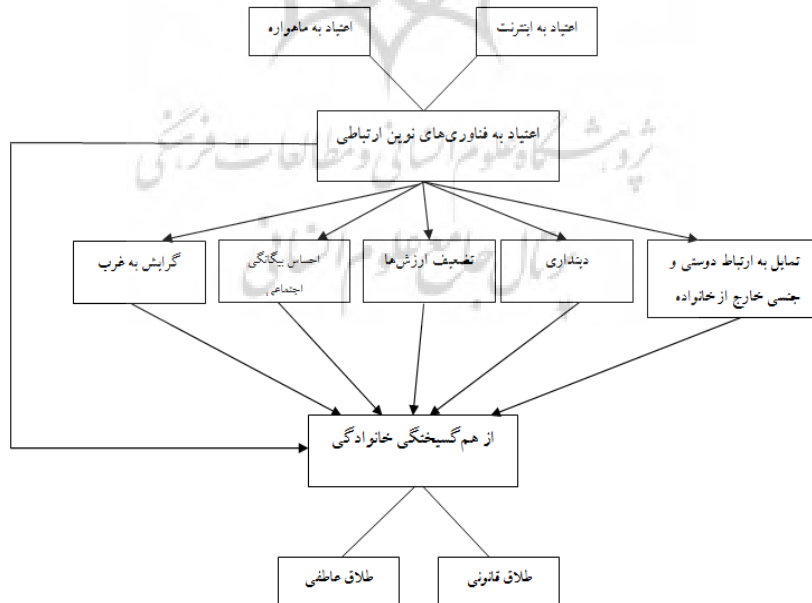
در مقابل بعضی تغییرها از خود مقاومت نشان می‌دهد. وی معتقد است هراندازه که در خانواده، کارکردهای نهادی بیشتر باقی مانده باشد، خانواده ثبات بیشتری دارد. منظور او از کارکردهای نهادی، کارکردهایی است که با وجود صنعتی‌شدن و تکامل کارکردهای عمومی - اجتماعی هنوز در خانواده باقی مانده‌اند (اعزازی، ۱۳۷۶: ۷۹).

از میان دیدگاه‌ها و نظریه‌ها دربارهٔ دینداری و هویت دینی، می‌توان از نظریه‌های کنت و دورکیم استفاده کرد. اگوست کنت معتقد است دین همان اصل وحدت‌بخش است که زمینهٔ مشترکی را فراهم می‌سازد. دین به انسان‌ها اجازه می‌دهد تا بر تمایل‌های خودخواهانه‌شان غلبه کنند و به‌خاطر عشق به هم‌نوعانشان، فراتر از این خودخواهی عمل کنند. وی از اعتقادات دینی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اجماع اجتماعی یاد می‌کند و آن را سنگ بنای سامان اجتماعی می‌داند. فناوری‌های نوین ارتباطی با ایجاد فضاهای مختلف مجازی، زمینه را برای آماده‌سازی افکار و عقاید جدید فراهم می‌سازد و با ترویج بعضی از مسائل، از جمله زیر سؤال‌بردن دین در جامعه، زمینهٔ گسست افراد جامعه و درنهایت، نهاد خانواده را ایجاد می‌کند. شبکه‌های مختلف ماهواره‌ای، با عادی‌نشان‌دادن روابط مختلف زن و مرد و همچنین از بین‌بردن قبح ارتباط آزاد در جوامع مختلف، زمینه را برای از بین‌بردن بنیان خانواده فراهم می‌کنند. دورکیم معتقد است در جوامعی که در حال انتقال از وضع اجتماعی و اقتصادی به وضع و شرایط دیگری هستند، مشکل‌هایی پدید می‌آید که نتیجهٔ تصادم نوگرایی و سنت‌های دیرین یا تشدید جنگ بین نسل‌هاست. به بیان دیگر، در هنگام بحران ارزش‌ها، ارزش‌های اساسی یک جامعه بر لذت‌طلبی، تمتع آنی، مصلحت‌گرایی فردی، سودگرایی، ماده‌گرایی و ابزارگرایی استقرار دارند. انسان‌ها همواره به تمتع می‌اندیشند و فقط مصالح خود را در نظر می‌گیرند؛ روابط انسان‌ها از بعد معنوی تهی می‌شود و صرفاً در التذاذ آنی خلاصه می‌شود. این نوع روابط، بسیار سست و آسیب‌پذیر و شکننده‌اند و به محض آنکه مصلحت دیگری روی کند، بر اثر مرور زمان یا عوامل دیگر، از درون تهی می‌شوند و به بهانه‌های مختلف می‌شکنند. روابط زوجیت نیز از این قاعده مستثنی نیست و آمار طلاق روزبه‌روز افزایش خواهد یافت.

با توجه به مطالعه‌های تجربی مربوط به موضوع و نظریه‌های مطرح شده در این زمینه، فرضیه‌ها و مدل پژوهش عبارت‌اند از:

۱. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.

۲. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده، رابطه وجود دارد.
- ۱-۲. بین تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۳. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و کم‌رنگ‌شدن دینداری، رابطه وجود دارد.
- ۱-۳. بین کم‌رنگ‌شدن دینداری و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۴. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تضعیف ارزش‌ها، رابطه وجود دارد.
- ۱-۴. بین تضعیف ارزش‌ها و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۵. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین و احساس بی‌هویتی و بیگانگی اجتماعی، رابطه وجود دارد.
- ۱-۵. بین احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی در جامعه و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۶. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و گرایش به غرب و تجددگرایی، رابطه وجود دارد.
- ۱-۶. بین گرایش به غرب و تجددگرایی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.

روش پژوهش

این تحقیق از نوع پیمایش اجتماعی^۱ است و داده‌های پژوهش با استفاده از تکنیک پرسشنامه و مراجعه حضوری به خانواده‌ها (متأهلان و مطلقه‌ها) جمع‌آوری شده است. اصل مهم پیمایش از نظر وایزبرگ و براون این است که «اگر می‌خواهید بدانید مردم چگونه می‌اندیشند، باید از خود آن‌ها پرسید» (قاسمی، ۱۳۸۰: ۱۵۹). در این پژوهش نیز برای آگاهی از نگرش مردم به متغیرهای مختلف، پرسش‌های متعددی طرح شده است و پاسخ‌های آنان محور اصلی پژوهش حاضر به‌شمار می‌رود. همچنین در تحقیق پیمایشی، اطلاعات مربوط به یک فرد مورد نظر نیست؛ بلکه اطلاعات به‌صورت گروهی تجزیه و تحلیل شده‌اند و محقق با آمارهای کلی سروکار دارد. این ویژگی نیز در تحقیق حاضر وجود دارد. پس از انجام آزمون مقدماتی و بررسی روایی مقیاس سنجش متغیرها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، پرسشنامه نهایی تحقیق تدوین شده است. جامعه آماری در این پژوهش، تمامی شهروندان متأهل و مطلقه در شهرکرد هستند و حجم نمونه پس از اخذ واریانس، در مرحله مقدماتی پخش پرسشنامه و براساس فرمول کوکران ۲۳۶ نفر محاسبه شده است. شیوه نمونه‌گیری در پژوهش حاضر، غیر احتمالی و سهمیه‌ای است. به‌طوری‌که نقشه شهر براساس برآورد جمعیتی به چند قسمت مساوی تقسیم شده و به هر قسمت، پرسشنامه متناسب با جمعیت برآوردی آن تخصیص داده شده است. پرسش‌های مربوط به سازه‌ها، از طریق روش تعیین اعتبار محتوایی^۲ و با گردآوری نظرهای داوران و متخصصان علوم اجتماعی و رفتاری در زمینه معرف‌ها، اعتبارسنجی^۳ (اعتبار صوری) شده و پایایی^۴ (روایی) سؤال‌های پرسشنامه براساس آزمون آلفای کرونباخ به شرح جدول زیر تعیین شده است.

جدول ۱. ضرایب آلفای کرونباخ

ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها	مفاهیم
۰/۹۷۵	۲۱	از هم‌گسختگی خانوادگی
۰/۹۴۷	۱۳	اعتیاد به اینترنت
۰/۹۷۶	۱۳	اعتیاد به ماهواره
۰/۹۰۸	۱۳	رابطه دوستی و جنسی خارج از محیط خانواده

1. Socail Servey
2. Content validity
3. Validity
4. Reliability

ادامه جدول ۱. ضرایب آلفای کرونیخ

ضریب آلفای کرونیخ	تعداد گویه‌ها	مفاهیم
۰/۹۵۳	۲۶	دینداری
۰/۸۲۱	۲۵	گرایش به غرب و تجددگرایی
۰/۸۲۱	۲۵	تضعیف ارزش‌ها در جامعه
۰/۹۲۶	۲۷	احساس بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی

تعریف عملیاتی داده‌ها

با توجه به تعداد زیاد متغیرهای مورد مطالعه در پژوهش حاضر، در این بخش، صرفاً متغیر وابسته (از هم‌گسیختگی خانوادگی) و متغیر مستقل (اعتیاد به فناوری‌های نوین یعنی اینترنت و ماهواره) ارائه می‌شود و از آوردن تعاریف عملیاتی متغیرهای واسط خودداری می‌شود.

از هم‌گسیختگی خانوادگی: خانواده‌ای از هم‌گسیخته، خانواده‌ای است که در نتیجه فوت یا طلاق (قانونی - عاطفی) یکی از دو همسر به وجود می‌آید و زن یا مرد بدون حضور فیزیکی یا روانی (عاطفی) یک یا تعدادی از اعضای خود به زندگی ادامه می‌دهند.

خانواده پایه و اساس اجتماع و سلول سازنده زندگی است. این نهاد، بهترین مکانی است که به اعضای خود احساس امنیت و آرامش می‌دهد. از سوی دیگر، چنانچه پایه‌های این نهاد اجتماعی به درستی بنا نشود، به جای عشق و محبت، کینه و دشمنی میان اعضای آن بارور می‌شود و پس از مدتی به آشوب و کشمکش خواهد انجامید.

طلاق از نظر لغوی به معنای رهاشدن و در اصطلاح، پایان دادن به زندگی زناشویی است، اما طلاق همیشه طلاق قانونی به معنای شکستن قراردادهای رسمی زندگی مشترک براساس مقررات و آیین‌نامه‌های قانونی نیست؛ بلکه نوع دیگری از طلاق نیز وجود دارد که اگرچه زن و شوهر با هم در زیر یک سقف زندگی می‌کنند، هیچ مهر و محبت و عاطفه‌ای بین آن‌ها حاکم نیست. تنها چیزی که زوجین را به هم متصل می‌کند، قرارداد اولیه است، اما پس از گذشت چند ماه یا چند سال، رابطه شیرین و گرم به خاموشی گراییده است. در طلاق عاطفی، جذابیت‌ها، کشش‌ها و عواطف مثبت رنگ باخته‌اند و تیرگی‌ها، تنش‌ها و ناسازگاری‌ها نمود یافته‌اند. از جمله شاخص‌های دیگر این طلاق (والدین با یکدیگر، والدین با فرزندان، فرزندان با یکدیگر و فرزندان با والدین) می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نبود درک درست و منطقی از یکدیگر به دلیل نداشتن اشتراک‌های ذهنی و فکری؛
 - سردی روابط خانوادگی و بی‌تفاوتی نسبت به یکدیگر (بی‌روح بودن زندگی خانوادگی)؛
 - کاهش اعتماد به یکدیگر و بروز احساس شک و بدبینی نسبت به هم؛
 - نبود احساس مسئولیت‌پذیری نسبت به یکدیگر و انزوای طلبی؛
 - کاهش همیاری و مشارکت در خانواده و افزایش فردگرایی؛
 - نداشتن احساس مثبت به یکدیگر و بروز احساس تنهایی؛
 - دشمنی و کینه‌توزی نسبت به یکدیگر و به عبارتی بروز خشونت خانوادگی؛
 - اختلاف و کشمکش میان اعضای خانواده (شکاف میان اعضای خانواده)؛
 - تحمل زندگی بدون عشق و رابطه صمیمی؛
 - کم‌رنگ شدن ارزش‌های فرهنگی (مذهبی) در خانواده؛
 - تحمل نکردن نظرها و رفتار یکدیگر و بروز تعارض‌ها و اختلاف‌های شدید خانوادگی؛
 - احساس تنفر نسبت به اعضای خانواده.
- با وجود این، از هم‌گسیختگی خانواده در پژوهش حاضر، شامل دو بعد طلاق قانونی (یا تمایل به طلاق قانونی) و طلاق عاطفی است.

اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی (اینترنت و ماهواره): اعتیاد پدیده‌ای است که از زمان‌های گذشته، انسان‌ها با مفهوم آن آشنا بوده‌اند. در حال حاضر، با تغییر تدریجی شیوه زندگی، به موازات پیشرفت‌های علمی و فناوری و افزایش غیر قابل تردید سطح شعور و آگاهی مردم، اعتیاد در زمینه‌های گوناگون به وجود آمده است. ایوان گلدبرگ، روان‌پزشک دانشگاه کلمبیا، اولین بار اختلال اعتیاد به اینترنت را در جولای ۱۹۹۵ مطرح کرد و اصطلاح اعتیاد به اینترنت را ابداع و معیارهای تشخیص آن را ثبت کرد. اعتیاد به اینترنت یا وابستگی رفتاری به اینترنت، صرف نظر از اینکه آن را یک بیماری، آسیب روانی یا معضل اجتماعی بدانیم، پدیده‌ای

است مزمن و فراگیر که با صدمه‌های جدی جسمانی، مالی، خانوادگی، اجتماعی و روانی همراه است. به‌طور کلی، این اختلال را می‌توان به‌عنوان نوعی استفاده از اینترنت که مشکل‌های روان‌شناختی، اجتماعی، درسی یا شغلی را در زندگی فرد ایجاد کند، تعریف کرد. رایج‌ترین اصطلاح اعتیاد به اینترنت، نوعی وابستگی رفتاری به اینترنت ایجاد می‌کند و با ویژگی‌های زیر تعیین می‌شود: هزینه روزافزون برای اینترنت و موضوع‌های مربوط به آن، احساس هیجانی ناخوشایند مانند اضطراب، افسردگی و مانند آن در زمانی که فرد در تماس با اینترنت نیست، تحمل و عادت کردن به آثار حضور مداوم در اینترنت و انکار رفتارهای مشکل‌زا (گونز و آلز، ۲۰۰۸). بعضی دیگر از شاخص‌های آن که در پژوهش حاضر نیز به‌کار رفته، در پرسش‌های زیر آمده است:

- چقدر پیش می‌آید که بیشتر از مدتی که قصد داشته‌اید در اینترنت بمانید؟
- چقدر پیش می‌آید که وظایف خود در خانه را نادیده بگیرید تا مدت بیشتری در اینترنت بمانید؟
- چقدر پیش می‌آید که در اینترنت بودن را به حضور در جمع خانواده و هم‌صحبتی با آنان ترجیح دهید؟
- چقدر افراد اطراف شما از مدتی که با اینترنت کار می‌کنید، شکایت می‌کنند؟
- چقدر پیش آمده که عملکرد شغلی یا آموزشی شما به‌خاطر استفاده از اینترنت آسیب دیده باشد؟
- چقدر پیش آمده که برای فرار از فکر کردن به مشکل‌های زندگی به اینترنت فکر کنید تا آرامش بیابید؟
- تا چه حد وقتی در اینترنت نیستید، فکر شما متوجه این است که دوباره به اینترنت وصل شوید؟
- چقدر پیش آمده فکر کنید که زندگی بدون اینترنت، خسته‌کننده و غم‌انگیز است؟
- چقدر پیش آمده هنگامی که در اینترنت هستید، با مزاحمت دیگران عصبانی شوید؟
- چقدر پیش آمده به‌خاطر اینکه شب‌ها بیشتر با اینترنت کار کنید، کمتر بخوابید؟
- چقدر پیش آمده وقتی که در اینترنت هستید، به خودتان بگویید فقط چند دقیقه دیگر؟

- چقدر پیش آمده ترجیح بدهید مدت بیشتری در اینترنت بمانید، به جای اینکه با دیگران بیرون بروید؟

- چقدر پیش آمده وقتی در اینترنت نیستید، احساس افسردگی، بدخلقی یا عصبانیت بکنید؟

شایان توضیح است که در پژوهش حاضر، با اقتباس از شاخص‌های فوق و تغییر واژه اینترنت به ماهواره و اخذ روایی متناسب از طریق آلفای کرونباخ، همان پرسش‌ها برای سنجش اعتیاد به ماهواره نیز به کار رفته است.

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر، ۵۰ درصد از پاسخگویان، مرد و ۵۰ درصد دیگر زن هستند؛ به طوری که پاسخگویان در سنین ۲۰ تا ۳۵ سال (۴۵/۹ درصد) و در سنین ۳۵ تا ۵۰ سال (۳۸/۳ درصد) بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین برحسب مدت تأهل، ۳۷/۷ درصد به گزینه ۱-۵ سال، ۲۴/۵ درصد به گزینه ۵-۱۰ سال، ۱۶/۸ درصد به گزینه ۱۰-۱۵ سال، ۹/۲ درصد به گزینه ۱۵-۲۰ سال و ۲۱/۷ درصد به گزینه ۲۰ سال و بیشتر اشاره کردند.

۵۶/۴ درصد پاسخگویان در خانواده‌های ۱ تا ۳ نفره زندگی می‌کنند. ۳۶/۸ درصد در خانواده‌های ۳ تا ۵ نفره زندگی می‌کنند. ۵ درصد در خانواده‌های ۵ تا ۷ نفره و ۱/۸ درصد در خانواده‌های ۷ نفر به بالاتر زندگی می‌کنند. برحسب وضعیت تأهل، ۱۷ درصد مطلقه، ۸۲/۱ درصد یک بار ازدواج کرده‌اند و ۰/۹ درصد برای بار دوم ازدواج کرده‌اند.

در حوزه اشتغال، ۷۴/۳ درصد شاغل، ۱۸/۳ درصد بیکار دائم و ۷/۴ درصد بیکار موقت هستند. از میان افراد شاغل، ۵۸/۷ درصد در مشاغل آزاد و ۳۶/۱ درصد در مشاغل دولتی مشغول به کارند و به لحاظ اشتغال پاسخگویان متأهل، ۵۶/۸ درصد شاغل، ۲۸/۶ درصد بیکار دائم و ۱۳/۲ درصد بیکار موقت‌اند. از میان همسرانی که شاغل‌اند، ۴۸/۱ درصد در مشاغل آزاد و ۴۰ درصد در مشاغل دولتی مشغول به کارند.

۷۱/۱ درصد به اینترنت دسترسی داشته‌اند و ۲۸/۹ درصد دسترسی نداشته‌اند. ۳۷/۳ درصد به ماهواره دسترسی داشته‌اند و ۶۲/۷ درصد دسترسی نداشته‌اند. به لحاظ مکان استفاده از اینترنت، ۲۷/۸ درصد از کافی‌نت و ۵۷/۸ درصد از خانه برای کار با اینترنت استفاده می‌کردند. ۲/۹ درصد در محل اقامت خود از اینترنت استفاده می‌کردند، ۹/۸ درصد محل کار و ۱/۷ درصد

محل تحصیل را در مورد مکان استفاده خود از اینترنت ذکر کرده‌اند. ۸۸/۸ درصد از پاسخگویان در منزل به ماهواره دسترسی داشته‌اند. ۵/۶ درصد در محل اقامت، ۱/۱ درصد در محل کار و ۱/۱ درصد در محل مأموریت به ماهواره دسترسی داشته‌اند. ۳/۴ درصد نیز گزینه سایر موارد را انتخاب کرده‌اند.

۳۰/۸ درصد هرروز از اینترنت استفاده می‌کردند. ۱۶/۸ درصد هفته‌ای دو بار، ۱۲/۵ درصد هفته‌ای یک‌بار و ۱۹/۲ درصد گاهی یک بار از اینترنت استفاده می‌کردند. ۲۰/۷ درصد از این فناوری استفاده نمی‌کردند و ۳/۳ درصد گزینه سایر موارد را انتخاب کرده بودند. ۳۴/۵ درصد از پاسخگویان هرروز، ۹/۹ درصد هفته‌ای یک بار، ۴/۱ درصد هفته‌ای دو یا سه بار و ۵/۸ درصد ماهی یک بار از ماهواره استفاده می‌کنند. این درحالی است که ۴۵/۶ درصد از اهالی استان، اصلاً از ماهواره استفاده نمی‌کنند.

در اینترنت، ۳۴/۲ از ایمیل، ۶/۳ درصد از چت، ۷/۶ درصد از وبلاگ، ۳۹/۹ درصد از جست‌وجوی اینترنتی، ۶/۳ درصد از بازی و ۵/۷ درصد از دیگر امکانات استفاده کرده‌اند. به‌لحاظ امکانات برنامه‌های ماهواره‌ای، ۲۶/۵ درصد از برنامه‌های علمی، ۱۰/۲ درصد از برنامه‌های سیاسی، ۱۴/۳ درصد از برنامه‌های مستند، ۱۴/۳ درصد از اخبار، ۴/۱ درصد از برنامه‌های ورزشی، ۲۲/۴ درصد فیلم خانوادگی، ۷/۱ درصد از فیلم‌های شاد و شو و موسیقی و ۱ درصد از برنامه تکنیکی استفاده کرده‌اند. درنهایت، برحسب ارزیابی کلی پاسخگو از ماهواره، ۲۲/۵ درصد ماهواره را خیلی مفید و ۲۸/۱ درصد آن را مفید ارزیابی کرده‌اند. ۳۶/۲ درصد ماهواره را مضر و ۱۳/۱ درصد این وسیله را خیلی مضر می‌دانستند.

توصیف متغیرهای اصلی پژوهش

جدول ۲. توصیف متغیرهای اصلی پژوهش

متغیر	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
اعتیاد به اینترنت	۱	۶	۲/۵۴	۱/۲۳	۰/۴۶۶	-۰/۹۶۱
اعتیاد به ماهواره	۱	۶	۲/۴۸	۱/۵۱	۰/۸۴۱	-۰/۵۱۳
از هم‌گسیختگی خانوادگی	۱	۶	۲/۳۴	۱/۳۸	۱/۰۹۱	۰/۶۵

مطابق اطلاعات جدول ۲، در نمونه مورد بررسی، میانگین هریک از متغیرهای اعتیاد به اینترنت (۲/۵۴)، اعتیاد به ماهواره (۲/۴۸) و از هم‌گسیختگی خانوادگی (۲/۳۴)، پایین‌تر از حد

متوسط طیف (۳/۵) است. از سوی دیگر مقادیر چولگی و کشیدگی نیز نشان می‌دهند که توزیع متغیرهای مورد بررسی، در دامنه نرمال قرار دارد.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

در جدول ۳ علاوه بر فرضیه، رابطه مستقیم میزان اعتیاد به فناوری‌های ارتباطی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه میزان اعتیاد به فناوری‌های ارتباطی و هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه میزان اعتیاد به فناوری‌های ارتباطی و تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده، رابطه وجود دارد. بین تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و کمرنگ‌شدن دینداری، رابطه وجود دارد. بین کمرنگ‌شدن دینداری و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تضعیف ارزش‌ها، رابطه وجود دارد. بین تضعیف ارزش‌ها و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین و احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی، رابطه وجود دارد. بین احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی در جامعه و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد. بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و گرایش به غرب و تجددگرایی، رابطه وجود دارد. بین گرایش به غرب و تجددگرایی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.

جدول ۳. آزمون فرضیه‌ها

sig	r	فرضیه‌ها
۰/۰۰۰	۰/۷۴۰	بین اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۶۸۵	بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۷۷۴	بین تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۱۸	۰/۱۶۱	بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و کمرنگ‌شدن دینداری، رابطه وجود دارد.
۰/۰۳۷	۰/۱۳۹	بین کمرنگ‌شدن دینداری و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۴۲۱	بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تضعیف ارزش‌ها، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۴۴۸	بین تضعیف ارزش‌ها و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۴۸۵	بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین و احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۴۷۰	بین احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی در جامعه و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۶۶۵	بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و گرایش به غرب و تجددگرایی، رابطه وجود دارد.
۰/۰۰۰	۰/۶۴۹	بین گرایش به غرب و تجددگرایی و از هم‌گسیختگی خانوادگی، رابطه وجود دارد.

براساس اطلاعات جدول ۳:

✓ هرچه میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بیشتر می‌شود، بر میزان از هم‌گسیختگی خانوادگی نیز افزوده می‌شود.

- ✓ هرچه بر میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی افزوده می‌شود، تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده بیشتر می‌شود و در نتیجه، میزان از هم‌گسختگی خانوادگی نیز افزایش می‌یابد.
- ✓ با افزایش میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی، دینداری نیز کم‌رنگ‌تر می‌شود و در نتیجه، از هم‌گسختگی خانوادگی نیز بیشتر می‌شود.
- ✓ بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تضعیف ارزش‌ها رابطه مستقیم وجود دارد و با تضعیف بیشتر ارزش‌ها از هم‌گسختگی خانوادگی نیز بیشتر می‌شود.
- ✓ ارتباط مستقیم و معناداری بین میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین و احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی در جامعه و در نتیجه، میزان از هم‌گسختگی خانوادگی وجود دارد.
- ✓ هرچه بر میزان اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی افزوده می‌شود، گرایش به غرب و تجددگرایی بیشتر و در نتیجه، میزان از هم‌گسختگی خانوادگی نیز بیشتر می‌شود.

تحلیل چندمتغیره و مدل رگرسیونی پژوهش

علاوه بر آزمون روابط دومتغیره در قالب فرضیه‌ها، به منظور ارزیابی تأثیر تمامی عوامل مؤثر بر از هم‌گسختگی خانوادگی، از رگرسیون چندمتغیره به روش گام‌به‌گام نیز استفاده شده است که در زیر به آن‌ها پرداخته می‌شود.

جدول ۴. تأثیر عوامل مؤثر بر از هم‌گسختگی خانوادگی با استفاده از رگرسیون گام‌به‌گام

متغیرهای مستقل	ضرایب استاندارد نشده		ضریب تعیین (R^2)	ضرایب خطای معیار	ضریب رگرسیونی (B)	sig
	(Beta)	مقدار t				
تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از دایره خانوادگی	۰/۵۰۱	۸/۹۹۴	۰/۶۷۶	۰/۰۶۸	۰/۶۰۵	۰/۰۰۰
اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی	۰/۳۹۰	۶/۹۶۷		۰/۰۶۰	۰/۴۲۱	۰/۰۰۰

مطابق اطلاعات جدول ۴، به منظور ارزیابی تأثیر متغیر مستقل (فناوری‌های نوین ارتباطی) و متغیرهای واسط (تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از دایره خانوادگی، دینداری، احساس

بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی در جامعه، تضعیف ارزش‌های اجتماعی و گرایش به غرب و تجددگرایی) بر متغیر وابسته (از هم‌گسیختگی خانوادگی)، در نهایت، متغیرهای استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از دایره خانوادگی در مدل رگرسیونی باقی مانده‌اند؛ به طوری که آن دو متغیر، حدود ۶۷ درصد از تغییرهای از هم‌گسیختگی خانوادگی را تبیین می‌کنند ($R^2=0/676$). از سوی دیگر، براساس ضریب بتا، تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از دایره خانوادگی به‌عنوان یکی از پیامدهای اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی، بیشترین تأثیر را بر از هم‌گسیختگی خانوادگی دارد.

نتیجه‌گیری

اغلب جامعه‌شناسان و کارشناسان رسانه اعتقاد دارند که با ورود تلویزیون [و ماهواره] در جامعه، معادله‌های اجتماعی و معرفتی نیز تغییر عمده‌ای کرده است؛ به طوری که مک‌لوهان، از تلویزیون به‌مثابه رسانه‌ای هوشمند یاد می‌کند که سبب شده است جهان به دهکده الکترونیکی تبدیل شود (دادگران، ۱۳۸۸: ۹۰) و جان فیدر از انقلابی سخن به میان می‌آورد که در زمینه اطلاعات و ارتباطات در جهان روی داده و بر زندگی همه انسان‌های روی کره زمین تأثیر گذاشته است و تأثیرهای پایداری بر شخصیت و هویت انسان‌ها برجای نهاده است (فیدر، ۱۳۸۰: ۴-۵).

از سوی دیگر، ظهور اینترنت و ورود افراد به دنیای مجازی، تحول‌های شگرف دیگری را به وجود آورده است و به افراد، فرصت تجربه شکل خاصی از ارتباطات اجتماعی را داده است که در آن، حضور اجتماعی واقعی وجود ندارد. در اینترنت، ارزش‌های اجتماعی جدیدی ارائه می‌شود که منحصر به گروه‌ها و اجتماع‌های مجازی است. اینترنت به کاربرانش فرصت مساوی می‌دهد تا در صورت حضور در شبکه‌های اجتماعی، به‌عنوان یک عضو مورد احترام، پذیرفته شوند. درجه تقویت این رفتارها، به میزان کمبود دیگر منابع و وضعیت‌های اجتماعی و خانوادگی شخص بستگی دارد. این موضوع ممکن است آن‌قدر تقویت شود که بعضی از افراد خانواده برای مدتی به روابط اجتماعی زندگی واقعی در برآورده ساختن نیازهایشان توجه نداشته باشند. از این منظر، اینترنت زندگی بشر را نه تنها آسان‌تر نمی‌سازد، بلکه سبب اختلال و پیچیدگی می‌شود. چنین کارکردهای جذابی ممکن است به استفاده بیش از حد از اینترنت

بینجامد؛ چیزی که موجب ایجاد اختلال‌هایی می‌شود که آن را اعتیاد به اینترنت می‌نامیم (امیدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۷).

در صورت ابتلا به اعتیاد اینترنتی، گروهی با تأکید بر دستیابی افراد به سایت‌های غیر اخلاقی، هرزه‌نگار و نیز سیاسی معتقدند که سرگرمی‌های مجازی و فناوری‌های نوین، عموماً به تقلیل سرمایه اجتماعی، انزوا و بریدگی از مشارکت‌های محسوس و عینی، تغییر روابط از اجتماع‌ها و گروه‌های آشنا به اجتماع‌های شبکه‌ای، گرایش جوانان به آموزش موزاییکی، قطعه‌قطعه شدن افراطی سلیقه‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها و در نتیجه، توده‌وارسازی می‌انجامد (ذکایی، ۱۳۸۳: ۳). بر این مبنای آثار شبکه‌های اینترنتی برون‌مرزی و ماهواره‌ای، نفوذ به مرزهای فرهنگی و اجتماعی است. این نفوذپذیری و فروریزی فزاینده مرزها، فضای امن و خلوت فرهنگ‌ها را نیز از بین می‌برد و در فضای بسیار فراخ زندگی اجتماعی، فرهنگ‌های مختلف، به‌آسانی گسترش و جریان می‌یابند. در چنین شرایطی، باورداشتن به برتری دنیایی خاص و دفاع از درستی مطلق آن در برابر فرهنگ‌های دیگر بسیار دشوار می‌شود. هنگامی که مهم‌ترین منبع هویت‌یابی سنتی، چنین متزلزل و نسبی شود، افراد وابسته به آن منبع، دچار بحران هویت و معنا^۱ می‌شوند (پترسون، ۱۹۹۹: ۷۹ به نقل از گل‌محمدی، ۱۳۸۱: ۲۴۱).

علاوه بر حوزه‌های فردی و اجتماعی، امروزه با گسترش کاربرد اینترنت در دنیا به‌عنوان یک رسانه تعاملی، به بحث‌هایی در مورد تأثیر اینترنت بر ارتباط‌های خانوادگی انسان‌ها نیز توجه شده است؛ زیرا زندگی و روابط خانوادگی، مهم‌ترین رویدادهایی هستند که هر فرد در طول زندگی خود تجربه می‌کند. رونالد اینگلهارت معتقد است اشاعه رسانه‌های جمعی، به تغییر ارزش‌ها منجر شده است؛ به‌طوری‌که در عصر کنونی، جهانی شدن ارتباطات و رسانه‌ها بر شکاف ارزش‌های نسلی در خانواده تأثیر گذاشته است (یوسفی، ۱۳۸۰: ۴۲). اینترنت و ماهواره، به تدریج فضای روانی و ارتباطی داخل خانواده را خدشه‌دار می‌کنند و اعضای خانواده را به واگرایی سوق می‌دهند. در این صورت، اگرچه اعضای خانواده ظاهراً در یک فضای مشترک زندگی می‌کنند، تعامل عاطفی و سازنده‌ای با یکدیگر ندارند. روان‌شناسان معتقدند پیوند عاطفی که یکی از مؤلفه‌های خانواده‌های منسجم است، در اثر استمرار فضای گفت‌وگو و تبادل نظر میان اعضای آن، شکل می‌گیرد، اما رسانه‌های جمعی از جمله ماهواره و اینترنت، به اشکال

گوناگون پیوندهای عاطفی در خانواده را مخدوش می‌کنند و به آن آسیب می‌رسانند. آسیب ارتباطی، بیشتر در دو نوع ارتباط بروز می‌کند که یکی ارتباط بین فرزندان و والدین و دیگری ارتباط بین زن و شوهر است. تجربه نشان می‌دهد که هراندازه ارتباط میان فرزندان و والدین و همچنین ارتباط میان همسران به دلیل تغییر مخاطب کاهش یابد، پیوند عاطفی و هیجانی و همچنین همگونی شناختی میان اعضای خانواده نیز کاهش می‌یابد که این موضوع، انسجام خانواده را به خطر می‌اندازد. امروزه اصطلاح «بیوه اینترنتی» به همسر معتاد به اینترنت اطلاق می‌شود. آمار نشان می‌دهد که اعتیاد به اینترنت ممکن است به فروپاشی و طلاق بینجامد. باورکردن اینکه شخصی همسر خود را به علت ارتباط با فردی دیگر در اینترنت ترک می‌کند، برای کسانی که به اینترنت اعتیاد ندارند، وحشتناک به نظر می‌رسد، اما این مسئله هرروز در دنیای اینترنت اتفاق می‌افتد. از سوی دیگر معتادان ممکن است در میزان وقتی که در اینترنت صرف می‌کنند یا مقدار پولی که برای آن خرج می‌کنند، به همسر خود دروغ بگویند که به نوبه خود موجب بی‌اعتمادی زن و شوهر به یکدیگر می‌شود و پیوندهای خانوادگی را سست می‌کند (گندمی، ۱۳۸۹: ۴۱).

این مقوله دستاوردی است که در پژوهش حاضر نیز بر آن تأکید شده است. به منظور تبیین تأثیر میزان اعتیاد به فناوری‌های ارتباطی نوین بر از هم‌گسیختگی خانوادگی در شهرکرد، پژوهش حاضر در مورد ۲۳۶ نفر از شهروندان متأهل و مطلقه انجام شده است. نتایج پژوهش، متناسب با بسیاری از پژوهش‌ها و نظریه‌ها نشان می‌دهد هرچه میزان اعتیاد به اینترنت و ماهواره افزایش یابد، میزان تمایل افراد به هم‌صحبتی با خانواده و در کل، رفتارهای مشترک کاهش می‌یابد؛ درک درست و منطقی از یکدیگر، به دلیل نبود اشتراک‌های ذهنی و فکری ایجاد نمی‌شود؛ سردی روابط خانوادگی و بی‌تفاوتی نسبت به یکدیگر (بی‌روح بودن زندگی خانوادگی) جلوه می‌کند؛ اعتماد به یکدیگر کاهش پیدا می‌کند و احساس شک و بدبینی به یکدیگر افزایش می‌یابد؛ احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر کاهش می‌یابد و انزوایی حاکم می‌شود؛ همیاری و مشارکت در خانواده رنگ می‌بازد و فردگرایی افزایش می‌یابد؛ احساس مثبت نسبت به یکدیگر کم‌رنگ و بر احساس تنهایی افزوده می‌شود؛ زمینه دشمنی و کینه‌توزی نسبت به یکدیگر فراهم می‌شود و خشونت خانوادگی، اختلاف و کشمکش بروز می‌کند؛ ارزش‌های فرهنگی (مذهبی) در خانواده و تحمل نظرها و رفتار یکدیگر کم‌رنگ می‌شود و

تعارض‌ها و اختلاف‌های شدید خانوادگی تشدید می‌شود. درنهایت، زمینه برای از هم‌گسیختگی خانوادگی در بعد طلاق عاطفی و درنهایت، طلاق قانونی فراهم می‌شود.

دی فلور و بال روکیج^۱ معتقدند که با وابستگی به اینترنت و ماهواره، فرصت کمتری برای پرداختن به خانواده وجود دارد و این ممکن است سبب کم‌اهمیت‌شدن خانواده نزد کاربر اینترنتی و درنتیجه، کاهش روابط خانوادگی شود. زیگمونت باومن استدلال می‌کند که تعامل‌های مجازی، درنهایت، به انزوای اجتماعی و کاهش تمایل‌های کاربر در دنیای واقعی منجر می‌شود و عموماً استفاده بیشتر از اینترنت، سبب کاهش ارتباط‌های اجتماعی، به‌ویژه از نوع ارتباطات نزدیک و صمیمی با اعضای خانواده و دوستان نزدیک می‌شود (زنجان‌زاده و محمدجوادی، ۱۳۸۴: ۱۲۸-۱۳۰). کاهش یا نبود گفت‌وگوهای خانوادگی، پس از مدتی میزان شناخت افراد خانواده از یکدیگر را کاهش می‌دهد و به کاهش میزان اعتماد اعضای خانواده به یکدیگر می‌انجامد. از طرفی، فعالیت جمعی اعضای خانواده، به تدریج به گوشه‌گیری و فردگرایی می‌انجامد و رغبت به تعامل خانوادگی را کاهش می‌دهد. همچنین از بین رفتن قبح روابط غیر اخلاقی، از پیامدهای ناشی از آسیب‌های ماهواره و اینترنت است؛ زیرا با مشاهده روابط جنسی در اینترنت و ماهواره و از بین رفتن قبح چنین روابطی، سطوح نازل‌تر این روابط مهم تلقی نمی‌شود و نسبت به آن‌ها بی‌تفاوتی ایجاد می‌شود. بروز عوارض روحی و روانی ناشی از تماشای عکس‌های مبتذل و مستهجن مانند احساس گناه، اضطراب، رفتارهای وسواسی و افزایش کجروی‌ها و انحراف‌های اجتماعی، از جمله پیامدهای منفی ماهواره و اینترنت در بین افراد خانواده است.

از دیگر نتایج پژوهش حاضر، تأثیر مستقیم و معنادار اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر تمایل به رابطه دوستی و جنسی خارج از خانواده، کمرنگ‌شدن دینداری و تضعیف ارزش‌ها، احساس بی‌هویتی و احساس بیگانگی اجتماعی در جامعه و گرایش به غرب و تجددگرایی بیشتر و نیز تأثیر هر یک از متغیرهای فوق بر از هم‌گسیختگی خانوادگی است. به این معنا که اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی، علاوه بر اثر مستقیم بر از هم‌گسیختگی خانوادگی، از طریق تقویت متغیرهایی چون کمرنگ‌کردن دینداری، تضعیف ارزش‌ها و... نیز بر از هم‌گسیختگی خانوادگی مؤثر است؛ به طوری که با نتایج بعضی نظریه‌ها مانند گافمن، مارکوزه، اسملسر و

آیزنشتاد، اینگلهارد، هابرماس، مک‌گایر و... و بعضی از پژوهش‌های تجربی چون رابرت کروات، زی هو و جاناتان جی، کریستوفر، گوستاومش، روچلین وشرک، آنگ، چیت‌ساز، شالی، رضایی کلانتری، محمدپور و... همخوانی دارد.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶)، فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی شدن، تهران، انتشارات تمدن ایرانی.
- ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا (۱۳۷۷)، جامعه‌شناسی توسعه، تهران، نشر کلمه.
- اعزازی، شهلا (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش ساختار بر کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران، نشر روشنگران و مطالعات زنان.
- اسلوین، جیمز (۱۳۸۰)، اینترنت و جامعه، ترجمه عباس گسلگوردی، تهران، نشر کتابدار.
- امیدی، عبدالله؛ اکبری، حسن و یعقوبی، حمید (۱۳۸۷)، «بررسی فراوانی به اینترنت و ارتباط آن با وضعیت روانشناختی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی کاشان» ۱۳۸۳، مجموعه مقالات چهارمین سمینار بهداشت روانی دانشجویان.
- برناردز، جان (۱۳۸۴)، درآمدی به مطالعات خانواده، ترجمه حسین قاضیان، تهران، نشر نی
- تافلر، آلوی (۱۳۷۹)، موج سوم، ترجمه شهین‌دخت خوارزمی، تهران: نشر علم.
- توکلی‌نیک، خدیجه (۱۳۸۰)، بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران در مورد تهاجم فرهنگی و شیوه‌های مقابله با آن، تهران: شورای تحقیقات آموزش و پرورش تهران.
- چیت‌ساز قومی، محمدجواد (۱۳۸۵)، «جامعه ایرانی، هویت دینی و چالش‌های آن»، در: منصورنژاد، محمد (۱۳۸۵) دین و هویت، تهران، مؤسسه مطالعات ملی، تمدن ایرانی.
- خوشفر، غلامرضا (۱۳۸۷)، تأثیر وسایل ارتباط جمعی بر اخلاق اجتماعی نوجوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی و اقتصادی دانشگاه مازندران.
- دادگران، محمد (۱۳۸۸)، مبانی ارتباطات جمعی، تهران: انتشارات فیروزه.
- ذکایی، سعید (۱۳۸۳)، «جوانان و فراغت مجازی»، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۶: ۲۴-۱.
- ربانی، جعفر (۱۳۸۱)، هویت ملی، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- رابرتسون، جفری (۱۳۸۳)، جنایت علیه بشریت، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- رحیمی، عزیزالله (۱۳۸۰)، بررسی مظاهر و پیامدهای تهاجم فرهنگی در آموزش و پرورش، مشهد: جهاد دانشگاهی.

- رشیدپور، ابراهیم (۱۳۴۸)، نقش رسانه‌ها در تحولات اجتماعی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.
- رضایی، محمد و کلانتری، مونا (۱۳۹۰)، «خوانش مخاطبان سریال‌های شبکه ماهواره‌ای فارسی وان، مورد تماشای ویکتوریا»، زن در فرهنگ و هنر، شماره ۳: ۲۴-۵.
- زنجانی‌زاده، هما و جوادی، علیمحمد (۱۳۸۴)، «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان ناحیه ۳ مشهد»، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲: ۱۲۱-۱۴۶.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی ارتباطات، تهران، انتشارات اطلاعات.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران: انتشارات کیان.
- شجاعی، محمد صادق (۱۳۸۷)، «روان‌شناسی و آسیب‌شناسی اینترنت»، فصلنامه علمی - تخصصی روانشناسی دین، شماره ۱: ۱۱۵-۱۴۲.
- صفری شالی، رضا (۱۳۹۰)، طرح پژوهشی: نقش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی زبان بر ساختار خانواده، تهران: وزارت کشور.
- علیخواه، فردین (۱۳۸۷)، گفتگو با روزنامه‌ اعتماد ملی، ۱۳۸۷/۰۱/۱۹.
- فیذر، جان (۱۳۸۰)، جامعه‌ اطلاعاتی، ترجمه علی رادباوه و عباس گیلوردی، تهران: نشر کتابدار.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۰)، گونه‌شناسی و تبیین فرهنگ سیاسی دانشجویان شاغل به تحصیل در ایران سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۷۹، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان.
- قبادی، خسرو (۱۳۸۳)، عوامل بحران‌ساز هویت ملی در ایران، تهران، جهاد دانشگاهی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- گل‌محمدی، احمد (۱۳۸۱)، جهانی شدن فرهنگ، هویت، تهران: نشر نی.
- گندمی، زینب (۱۳۸۹)، بررسی رابطه اعتیاد به اینترنت و ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان کاشان سال تحصیلی ۸۹ - ۸۸، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه کاشان.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶)، مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- محمدی، مهدی (۱۳۸۵)، بررسی اثر محل سکونت و جنسیت بر ادراکات و عملکرد تحصیلی دانشجویان مهندسی و علوم پایه شیراز، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، شماره ۲۵: ۱۸۵-۲۰۰.
- مارکوزه، هربرت (۱۳۵۹)، انسان تک‌ساحتی، ترجمه محسن مؤیدی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

- مک کوئیل، دنیس (۱۳۸۰)، مخاطب‌شناسی، ترجمه مهدی منتظرقائم، تهران: مرکز مطالعات تحقیقات رسانه‌ها.
- نعیمی، محمد رضا (۱۳۹۰)، «تأثیر تعامل خانواده و ماهواره در بروز پدیده طلاق»، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، شماره ۱: ۱۹۱-۲۱۱.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۸۴)، نظریه انتقادی مکتب فرانکفورت در علوم اجتماعی و انسانی، تهران: نشر آگه.
- هابرماس، یورگن (۱۳۸۴)، دگرگونی ساختاری حوزه عمومی، ترجمه جمال محمدی، تهران: نشر دیدار.
- یوسفی، علی (۱۳۸۰)، «روابط بین قومی و تأثیر آن بر هویت ملی اقوام در ایران»، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۸: ۱۱-۴۲.
- Haward, P. Rainie, I and Jones, S. (2001), **The internet in place of the internet in everyday life**, Harvard university press.
- Peterson, R., D. Wunder and H. Mueller, (1999), **Social Problems**. New Jersey. Prentice- Hall.